

Küba Krizi ve Jüpiter Füzelерinin Türkiye'den Çekilme Kararı

The Cuban Crisis and the Decision to Withdraw Jupiter Missiles from Turkey

Selim

HÜSEM

Arş. Gör., Dr. Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul-Türkiye
E-mail: husem.selim@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 26.1.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 19.4.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Selim HÜSEM
husem.selim@gmail.com

Atf /Cite this article:

Hüsem, S. (2024). Küba Krizi ve Jüpiter Füzelерinin Türkiye'den Çekilme Kararı. *ETÜT Dergisi*, 8, 29-44.

Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı'nda hazırlanan "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Askeri İlişkileri (1945-1991)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Türkiye politikası SSCB karşısında stratejik üstünlük sağlayabileceği bir müttefiklik üzerineydi. Türkiye ise yakın coğrafyasındaki tehditler karşısında NATO ve ABD'nin askeri ve diplomatik garantilerine güvenmekteydi. NATO ülkelerindeki askeri tesisler ise bu güvencelerin somut işaretleri gibi görülse de ABD'nin SSCB'ye karşı kullandığı önemli kozlardı. Aynı dönemde SSCB, ABD ile yaşadığı diplomatik krizlerde Türkiye'ye yönelik tehditlerde bulunmuştu. Küba Krizi ve Jüpiter Füzeleri meselesi bu iki durumun bir arada yaşandığı en somut örnekti. Eisenhower'ın başkanlığı döneminde Türkiye'ye konuşlandırılması planlanan ve Kennedy'nin ilk döneminde tamamlanan Jüpiter Füzeleri, SSCB tarafından güvenliğine tehdit olarak algılanmıştı. Sovyetler tarafından desteklenen Küba yönetimine ABD anakarasını tehdit edecek menzile sahip füzelерin verilmesiyle çok taraflı bir krizin kapısı açılmıştı. Bu çalışmada ABD ve SSCB'nin güvenlik müzakerelerinde Türkiye'nin rolü ve tavrı incelenmektedir. Jüpiter Füzeleri Kennedy yönetiminin politika değişikliği ile tartışmalı hale gelmiş olsa da kriz boyunca ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini zedelemek adına gösterdiği çaba resmi yayınlar, basın ve olayı ele alan araştırma eserlerinden yararlanılarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Diplomasi, Kriz, Dış Politika, Güvenlik

Abstract

During the Cold War, US policy towards Turkey was based on an alliance that could provide strategic superiority over the USSR. Turkey, on the other hand, relied on the military and diplomatic guarantees of NATO and the United States against threats in its immediate geography. The military installations in NATO countries were seen as concrete signs of these guarantees, but they were also important trump cards for the US against the USSR. At the same time, the USSR threatened Turkey in its diplomatic crises with the USA. The Cuban crisis and the Jupiter missile issue were the most concrete examples of these two situations together. The Jupiter missiles, planned for deployment in Turkey during Eisenhower's presidency and completed during Kennedy's first term, were perceived by the USSR as a threat to its security. The Soviet-backed Cuban government received missiles with a range that could threaten the US mainland, opening the door to a multilateral crisis. This study analyses Turkey's role and position in the security negotiations between the US and the USSR. Although the Jupiter missiles became controversial with the change in policy of the Kennedy administration, the US efforts to damage relations with Turkey throughout the crisis are explained by using official publications, the press and research works on the event.

Keywords: Cold War, Diplomacy, Crisis, Foreign Policy, Security

Giriş

Küba 1950'li yılları iç savaş ile geçirmiştir. Fidel Castro, 1 Ocak 1959 tarihinde Küba Devlet Başkanı General Fulgencio Batista'yı devirmiş, ertesi gün hükümetinin kurulduğunu ilan etmişti. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başlangıçta bu yeni yönetime ılımlı yaklaşmış olsa da Castro, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) yakın olmayı tercih etmiştir.

Devrimden sonra ABD yardımuna ihtiyaç duymadığını ilan eden Castro ülkede bir dizi devletleştirme faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bunlardan en önemlileri ihraç edilen şeker karşılığı SSCB'den alınan petrolün işlenmesini reddeden Amerikan menşeli rafinerilerin devletleştirilmesiydi. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower, Küba'nın rafineri hamlesine Küba'dan şeker ithalatını kısıtlayarak cevap vermiştir. ABD'nin olası iktisadi hamlelerini öngören Küba yönetimi Çin Halk Cumhuriyeti ile şeker satışına dair anlaşma imzalamıştır. Ayrıca SSCB ile karşılıklı ilişkilerini de olabildiğince geliştirmiştir. Eisenhower'ın Küba'dan şeker ithalini kısıtlaması bu ülkedeki 1,8 milyar Amerikan Doları değerindeki ABD varlığına el konulmasına sebep olmuştur. Bu ilk gerginlik şeker ithalatının kısıtlanmasından tamamen durdurulmasına kadar uzamıştır. Ayrıca Küba yönetimi 13 Şubat 1960'da SSCB ile ticaret ve ekonomik yardım antlaşması imzalamıştır. Küba'nın Sovyet etki alanına bu derece kapılmasına karşılık ABD Kongresi, bu ülkeye destek olacak devletlere yardımlarının durdurulacağını ilan etmiştir (Öymen, 2003: 205; Pehlivanoglu, 2003: 38-39). Birleşik Devletler'in en önemli müttefiklerinden olan Türkiye Cumhuriyeti de yardımlardan faydalanmaktaydı ve Küba ile herhangi bir yakınlık kurması düşünülemezdi.

Küba-Füze Krizi veya olayın Türkiye'ye bakan yüzü ile Jupiter füzeleri krizi Soğuk Savaş'ın iki kutbunun güvenlik anlayışı hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Bu çalışmada amaç ABD ve SSCB'nin birbirlerinin yakın coğrafyasına girme hamleleri karşısında yaratılan gerginlikte Türkiye'nin konumu ve tavrı ile bu iki ülkenin güç yarışındaki denge halinin incelenmesidir. Buradan yola çıkarak Soğuk Savaş'ın Türk basınında oluşturduğu yansıma da ele alınacaktır.

1. ABD-Küba Gerginliği

Küba'da Castro yönetiminin kurulması ve Sosyalist ülkelerle yakınlaşması Amerika Birleşik Devletleri için önceden görülmemiş bir tehdit kaynağı yaratmıştır. Avrupa'da veya Uzak Asya'da yaşanan güvenlik problemleri ile ilgilenmiş olan ABD yönetimi ilk defa anakarasına yönelik bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır.

Fidel Castro her ne kadar komünist bir devrim ile iktidara gelmiş olsa da kendisini bir komünist olarak tanımlamamaktaydı. Nisan 1959'daki ABD gezisi sırasında katıldığı NBC Televizyonu yayınında ne kendisinin ne de kardeşi Raul Castro'nun komünist olmadığını söylemiştir. Buna rağmen ziyaret sırasında ABD Başkanı Eisenhower, Fidel Castro ile görüşmemiştir. Kısa bir süre sonra SSCB'nin önemli isimlerinden SSCB Bakanlar Kurulu Birinci Başkan Yardımcısı Anastas Mikoyan'ın Küba'yı ziyaret etmesi Castro yönetimi için önemli bir işaret taşıyordu (Sümer, 2021: 464-465) ABD ile ilişkileri gerginleştiren şeker ve petrol işleme meselelerinin buradan doğduğu açıkça söylenebilir.

ABD-Küba ilişkilerindeki ilk gerginlik ticari meseleler ve mülkiyet üzerinden doğsa da bu durumun getirdiği Küba-SSCB yakınlığı asıl kriz merkezini yaratmaktaydı. 9 Temmuz 1960 tarihinde SSCB Komünist Parti Birinci Sekreteri ve Sovyet Bakanlar Kurulu Başkanı Kruşçev, Küba halkına yardım ettiklerini ve gerekirse Sovyet topçuları ve roketlerle destekleyeceklerini açıklamasından bir gün sonra Che Guevara, Küba'nın SSCB ordusu tarafından korunduğunu söylemiştir. 21 Temmuz'da Moskova'ya ziyarette bulunan Raul Castro moral ve siyasi desteği nedeniyle SSCB'ye teşekkürlerini sunmuştur. 24 Ağustos günü ABD yönetimini devrim karşıtı güçleri desteklemekle suçlayan Castro, Küba'nın Çin ve SSCB ile iyi ilişkiler geliştireceğini ifade etmiştir. Takip eden ay içerisinde ilk Sovyet askeri malzemesi Küba'ya ulaştırılmıştır. Hava savunma sistemlerinin de içinde bulunduğu bu malzemenin kullanılabilmesi için Kübalıları eğitmek üzere Rus ve Çekoslovak teknisyenler de adaya gelmiştir. 26 Eylül 1960 günü Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na Küba adına uzun bir konuşma yapan Castro anlatımının çoğunu ABD'ye yönelttiği eleştirilere ayırmıştır. Castro konuşmasında uluslararası sistemi sorgulamaktan geri durmamış, aynı konuşmada Küba tarihini de özetle genel kurula anlatmıştır. (United Nations General Assembly Fifteenth Session Official Records, 26 September 1960: 117-136). Castro'nun hitabında Küba'nın konumundan bahsederken, ABD'ye karşı uluslararası destek aradığını söylemek mümkündür.

2 Ocak 1961'de düzenlenen kutlamalarda Küba ordusunun doğu bloğundan alınan askeri malzeme ile donatıldığı görülmüştür (Pehlivanoglu, 2003: 46-47). Küba'nın neredeyse tüm silahlı gücünün Sovyet etkisine girdiğinin ortaya çıkması ABD yönetiminde ve kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Ertesi gün ABD Başkanı Eisenhower, Küba ile ilişkilerin kesildiğini ilan etmiştir (The New York Times, 4 January 1961). Kararın ardından Havana'da

ABD'yi İsveç Büyükelçisi Walter Bossi'nin temsil edeceği açıklandı (The New York Times, 4 January 1961). Bu tarihten itibaren Küba üzerinde ABD-SSCB gerilimi hızla artmıştır.

ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), Küba'da Castro yönetimini devirmek üzere "Domuzlar Koyu (Körfezi) Harekatı" adını verdikleri bir planı yürürlüğe koymuştur. CIA tarafından eğitilen Castro karşıtı 1400 Kübalıdan oluşturulan paramiliter gücün katıldığı operasyon başarısızlıkla neticelenmiştir. Bu gruptan 114 kişi Castro kuvvetleri tarafından öldürülürken 1189'u sağ olarak ele geçirilmiştir. Dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy 20 Nisan 1961 tarihli bir televizyon yayınında Domuzlar Körfezi başarısızlığının tüm sorumluluğu üstlenmiştir (Sümer, 2021: 462-463). Başkan Kennedy bu harekattaki başarısızlığın ardından yeni bir planlama istemiştir. ABD Başkanı, yeni bir operasyon konusunda kardeşi Birleşik Devletler Başsavcısı¹ Robert F. Kennedy'nin de etkisinde kalmıştı. Mongoose Operasyonu olarak adlandırılan bu girişimin sabotaj, halk isyanı ve askeri müdahaleyi kapsayan bir dizi faaliyetten oluşması planlanmıştır. Başkan Kennedy, Küba'da icra edilmesi planlanan gizli operasyonlar için 5 milyon dolarlık bir bütçeyi onaylamıştır. (Kerrigan, 2022: 130) 1961 yılında Domuzlar Körfezi'nden kısa bir süre sonra başlayan planlamaların ilk aşaması her şey yolunda gittiği takdirde Ekim 1962'de hayata geçecektir. Ancak aynı dönemde Küba üzerinde uçuş yapan yüksek irtifa keşif uçaklarının buraya konuşlandırılmış Sovyet füzelerini tespit etmesi meseleye yeni bir ivme katmıştır (Url-2).

Küba'nın kendisine karşı bir tehdit merkezi haline getirildiğini fark ettiğinde ABD Başkanı Kennedy müdahale edilebilmesi için öncelikle Latin Amerika ülkelerinin ikna edilmesini istemiştir. ABD yönetimi, Castro yönetiminin Latin Amerika için bir tehdit olduğu iddiasını anlatmaya çalışmıştır (Vatan, 3 Ekim 1962). 4 Ekim 1962 tarihinde alınan bir kararla Küba'ya nakliyat gerçekleştiren gemilere ABD limanları kapatılmıştır. İngiltere ve Batı Avrupa'daki müttefiklerine kararını bildiren Birleşik Devletler yönetimi, Küba'ya silah taşıyan gemilerin Amerikan limanlarına uğramalarını yasaklarken, Birleşik Devletler'e ait gemileri Küba'dan her türlü malzemeyi taşımaktan men etmiştir. Aynı zamanda Küba'dan malzeme naklinin yasaklanmasına rağmen buradan malzeme taşıyan şirketler Amerikan dış yardım malzemesi taşıma haklarından mahrum edileceklerdi. ABD'nin talebi ile Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bir grup devlet, gemilerinin komünist Küba ile ticareti hususunda tedbir almıştır (Ulus, 5 Ekim; Vatan, 5 Ekim 1962). Tüm bu gerilim sürerken sürgündeki Kübalılar Castro yönetimine karşı 8-9 Ekim 1962 tarihlerinde bir çıkarma girişiminde daha bulunmuşlardı. "Alfa 66" olarak anılan bir teşkilatın üstlendiği girişimin lideri Antonio Veciana bu gibi hamlelerin devam edeceğini açıklamıştır. Yine aynı tarihlerde Küba'da mahkum edilen rejim karşıtlarının avukatlığını yapan James Donovan ile Castro yönetimi hapistekilerin serbest bırakılması için pazarlık yapmaktaydı. Pazarlıkta Kennedy yönetiminin Küba'ya on üç milyon dolar değerinde ilaç ve yiyecek göndermesi² gündeme gelmiştir (Vatan, 12 Ekim 1962).

Küba'da "Füze Krizi" olarak adlandırılan hadisenin başlangıç adımı 1962 Mayıs'ında Havana'daki SSCB Büyükelçiliği'ndeki KGB görevlisi Aleksander Alekseyev'in Moskova'ya çağırılması ile olmuştur. Kendisi Castro hükümeti ile iyi ilişkiler kurmak için görevlendirilmiştir. Havana Büyükelçisi olarak atanması planlanan Alekseyev'e Küba'ya füze yerleştirilmesine dair karar doğrudan Kruşçev tarafından söylenmiştir. Alekseyev, Castro'nun bu karara olumlu yaklaşacağından emin değildi. Ancak Kruşçev, ABD'nin her ihtimalde adaya bir müdahalede bulunmasını olanaklı görüyordu. Kruşçev'in bu kararı almasındaki en önemli etmen Türkiye'deki Amerikan füzeleriydi ve ardından Castro'nun da ikna edilmesiyle süreç başlatılmıştır. Planın ABD'de 4 Kasım 1962 tarihinde gerçekleşecek kongre seçimlerinden önce tamamlanması öngörülmüştür. Zaman kaybetmeksizin Mayıs 1962'nin sonlarında başlayan faaliyete "Anadyr Operasyonu" adı verilmişti. ABD'nin endişelerini tetikleyen önemli bir gelişme Temmuz 1962'de Küba'ya yerleştirilen SS-4 füzeleriydi. Birleşik Devletler anakarasına sadece 130 km uzakta olan ve ateşlendiği durumda 10 dakika içinde Washington'a ulaşabilecek bu füzeler Florida eyaletinde yaklaşık 250.000 askerin teyakkuza geçmesini sağlamıştır (Sümer, 2021: 468-471).

Uluslararası krizi başlatan ilk somut gelişme 14 Ekim 1962 günü Küba üzerinde keşif uçuşu gerçekleştiren bir U-2'nin orta menzilli füzeler tespit etmesi olmuştur. Küba'daki tespitin ardından 16 Ekim 1962 tarihinde Beyaz Saray'da bir kriz değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Toplantının temel meselesi Küba'ya müdahale yapılacaksa bunun şekli ve sonuç alma ihtimaliydi. Gerçekleştirilecek bir askeri müdahalenin olası tehlikeleri masaya yatırıldı. Türkiye'yi Küba sorununa bağlayan nokta da ilk kez burada gündeme gelmiştir. Türkiye'deki nükleer varlık Kruşçev'e karşı psikolojik bir üstünlüktü. ABD Genelkurmay Başkanı General Maxwell D. Taylor, Türkiye'de konuşlandırılmış 15 civarında "Jüpiter" füzesi olduğunu söylemiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 31-45).

¹ Birleşik Devletler Başsavcısı, Amerika Birleşik Devletleri sisteminde ülkemizdeki Adalet Bakanlığı'nın karşılığı olarak görülebilir.

² Pazarlığın sonucu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kennedy yönetimi öncelikle Sovyet muhataplarından bilgi almaya çalışmıştır. ABD'nin Birleşmiş Milletler (BM) Daimi Temsilcisi Adlai Stevenson, SSCB'nin BM Daimi Temsilcisi Valeri Zorin ile temasa geçmiş ancak Küba'daki Sovyet varlığı konusunda tatmin edici bir yanıt alamamıştır (Sümer, 2021: 472).

16 Ekim toplantıları sonrası Küba meselesi yeni bir boyut kazanmıştı. Artık ABD anakarasının yakınındaki bir güvenlik tehdidinden Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki tartışma noktası haline gelmiştir.

2. Küba Krizi'nde Türkiye Pazarlığı

Türkiye topraklarına Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi 1957 yılında SSCB tarafından ilk "Sputnik" füzelerinin ateşlenmesinin ardından dönemin ABD Başkanı Eisenhower'ın yönetiminde gündeme gelmiştir. Neticede 1959 yılına gelindiğinde Menderes ve Eisenhower arasındaki uzlaşma ile 15 adet Jupiter füzesi Türk topraklarında konuşlandırılmasına karar verilmişti. Füzeler henüz kuruluş aşamasında tartışmalara sebep olmuştur. Kennedy yönetiminde ABD'liler Jüpiter füzelerinin verimli olmayacağını, faydadan çok zarar getirebileceğini öngörmekteydiler. Bu sebeple henüz kuruluş aşamasında dahi geri çekilmesi fikri ortaya atılmıştır. (Uslu, 2016: 127-130)

Füzelerin konuşlandırılmasını öngören 1959 yılındaki ikili antlaşmaya göre nükleer başlıklar ABD'ye ait olacak ve ABD gözetiminde kullanılabilirdi. Ancak füzelerin mülkiyeti Türkiye'ye aitti. Sistemin kullanılması ise Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı'nın emri ve iki ülke hükümetlerinin onayına bağlanmıştır. Burada bahsi geçen yetkili komutan ABD'liydi. Sistemlerin konuşlandırıldığı tesiste hem ABD'li hem de Türk askerler görevlendirilecekti. (Bernstein, 1980: 99).

Türkiye'deki Jüpiterler meselesi John F. Kennedy'nin başkanlığının ilk günlerinde yeniden tartışmaya açılmıştır. 1950'lerin başında Türkiye'de büyükelçi olarak görev yapmış George McGhee, "ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu" isimli kitabında Başkan Kennedy'nin ABD'nin NATO politikası ile ilgili bir araştırma başlattığını anlatmaktaydı. John F. Kennedy bu çalışmayı Dışişleri Eski Bakanı Dean Acheson'dan istemişti. McGhee bu komite üyeleri arasında yer almıştır. Komite Türkiye ve İtalya'daki orta menzilli balistik füzelerin konuşlandırılmaması fikrini ileri sürmüştür (McGhee, 1992: 276). McGhee, Başkan Kennedy'nin Ulusal Güvenlikten Sorumlu Özel Asistanı Bundy'ye füzelerin Türkiye'de bulundurulması planının iptal edilmesini tavsiye etmiştir. Ancak NATO Komutanı Lauris Norstad, söz konusu silah sistemleri bu kararın uygulanmasının pek mümkün olmadığını öngörmekteydi. (Bernstein, 1980: 101). Anlaşıldığı kadarıyla Kennedy yönetimi NATO politikası gereği Türkiye'deki füzelerin akıbeti hakkında krizden oldukça çok zaman önce bir karar vermiştir. Ancak uygulama için Türk hükümetinin onayını almaya çalışmışlardı. Kriz sırasında hakkında öncesinde karar verilmiş bu füzeler SSCB ile uzlaşma masasında koz gibi kullanılmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Kennedy döneminde füzeler ile ilgili değişen politikayı uygulayabilmek için Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e konuyu iletmiştir. Nisan 1961'de düzenlenen CENTO toplantısında ilk defa sunulan füzelerden vazgeçilmesi teklifi Türk tarafında kabul görmemesine rağmen krizden önce 1962 yılında iki kez daha tekrar edilmiştir. (Sönmezoğlu, 2016: 78).

Küba'daki kriz üzerine gerçekleştirilen 17 Ekim 1962 tarihli toplantıda ABD'li Generaller Kruşçev'in Küba'daki durumda İtalya ve Türkiye'ye konuşlandırılmış füzeleri koz olarak kullanacağını öngörmekteydi. (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 94-95). Askerlerin öngörüsü doğrudu. SSCB yakın coğrafyasına konuşlandırılmış orta menzilli füzeler karşısında yaşadığı tedirginliği aşmak için Küba'yı benzer bir silahla donatarak cevap vermekteydi.

17 Ekim günü ABD'nin BM Temsilcisi Adlai Stevenson, Başkan Kennedy'ye Castro ve Kruşçev'e temsilci göndermesini tavsiye etmiştir. Ayrıca Stevenson, uluslararası kamuoyunda Küba'daki Sovyet tesisleri ile Türkiye'deki füze üslerinin eşit görüldüğü yönündeki fikrini Kennedy'ye iletmişti. Aynı gün Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleştirilen toplantıda Küba'ya abluka uygulanması fikri gündeme gelmiştir. Savunma Bakanı McNamara Küba'ya abluka tezinin en önemli savunucusu olurken Dean Acheson karşı çıkan grubun başında gelmekteydi. Tüm taraflar artan gerginliğin olası sonuçlarını öngörmekteydi. ABD-SSCB iletişimini sağlayan Washington Sovyet Büyükelçiliği görevlisi Georgi Bolshakov, ABD başkanının kardeşi Robert Kennedy ile görüşerek Küba'daki füzelerin savunma amaçlı olduğunu bildirmiştir (Pehlivanoğlu, 2003: 89-90).

ABD Savunma Bakanı McNamara ile CIA Direktörü McCone 18 Temmuz 1962 günü bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme memorandumundan anlaşılan, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin geri çekilmesi seçeneği Başkan Kennedy'nin masasındaydı. Savunma Bakanı McNamara siyasi zorluklarına dikkat çekmekle beraber füzelerin Türkiye ve İtalya'dan çıkarılabileceğini kabullenmişti. (CIA Documents on the Cuban Missile Crisis 1962, 1992: 183-186). 18 Ekim 1962 günü gerçekleştirilen üst düzey bir toplantıda Küba'daki hedeflere hava

saldırısı ihtimali değerlendirilirken bu hamlenin sebep olabileceği en büyük tehlike Sovyetlerin Türkiye'deki hedeflere misilleme olacağı ihtimali akıllara gelmiştir. Yine de bir baskın hava saldırısı gündemde tutulmuştu. (Pehlivanoglu, 2003: 90).

ABD yönetimi krizin aşılması konusunda birden çok ihtimali değerlendirmekteydi. 19 Temmuz'da gerçekleştirilen toplantılarda McNamara, Küba tehlikesinin bertaraf edilmesi için Türkiye'deki füze üslerinden vazgeçmek gibi önemli bir bedel ödenebileceğini dile getirmiştir. Bu kararın istenen sonucu vermemesi durumunda bir abluka başlatılmasının ve daha sonra hava saldırısı düzenlenmesinin mantıklı olacağı öngörülmekteydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 121-122). Henüz John F. Kennedy'nin ilk günlerinde kaldırılmasına dair görüş ortaya atılan bu füzeler hakkında Türk yetkililer ile yapılan görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. George McGhee konu ilk gündeme geldiğinde CENTO toplantısında Türk Dışişleri'ne bu hususta bir kararı kabul ettiremediğini aktarmaktadır. Türk hükümetinin füzelere atfettiği değer bu hususta alınacak muhtemel bir kararın önemli bir bedel olarak algılanmasına sebep olabildi (McGhee, 1992: 276).

Başkan Kennedy, Küba'da uygulanabilecek iki hamle için ayrı konuşmalar hazırlanmasını istemiştir. Konuşmalardan bir tanesi hava saldırısı hakkında diğer abluka hakkındaydı. Ancak abluka kararının ağır basmasından sonra hava saldırısı konuşmasından vazgeçmiştir. (Pehlivanoglu, 2003: 94).

20 Ekim 1962 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu, Küba meselesini tartışmak üzere toplanmıştır. Başkan Kennedy, Kardeşi Başsavcı Robert Kennedy, CIA adına Direktör McCone başkanlığında dört kişilik heyet, Savunma Bakanı McNamara, Genelkurmay Başkanı General Taylor, ABD BM Temsilcisi Stevenson da dahil olmak üzere oldukça kalabalık bu toplantıda Türkiye ve İtalya'daki üsler meselesi de görüşülmüştür. Temelde toplantıdan yükselen iki fikir vardı: Birincisi Küba'ya abluka³ uygulanarak kabiliyetlerinin kısıtlanması, ikincisi bir hava saldırısı⁴ ile caydırıcı etki sağlanması. Bu iki seçeneğin de psikolojik ve diplomatik sonuçları tartışılmıştır. Başkan abluka fikrine temayül etmiş olsa da ordunun olası bir hava baskınına hazırlanması talimatını da vermiştir. Abluka fikrinin uygulanması durumundaki temel mesele ne kadar sürede ve nasıl sonuç alınacağıydı. Başkan Küba'daki füzelere karşı hareketsiz kalmanın Latin Amerika ülkelerindeki imajlarına zarar vereceğini düşünmekteydi. Buna karşılık ani bir hava saldırısını da yeterli, verimli veya doğru bulmayanlar vardı. CIA Direktörü McCone da hava saldırısına taraftar değildi, ancak ablukayı da desteklemeye taraftar değilken füzelerin 72 saat içinde sökülmesini talep eden bir ultimatoma verilmesini önermiştir. Burada yapılacak olası bir hamlenin Avrupa'da, daha doğrusu Sovyet alanının yakınlarında bir cevabı olabileceği bilinmekteydi. İlk ihtimal Berlin'in ablukaya alınmasıyla Türkiye ve İtalya'daki üslerin durumu da düşünülmekteydi. Hava saldırısı veya Küba'nın işgalinin zararlı olacağı görüşünü savunan ABD'nin BM Temsilcisi Stevenson Türkiye'deki üslerden çekilmeyi ve Guantanamo'nun boşaltılmasını önermiştir. Gelinek noktada ABD Başkanı Türkiye ve İtalya'daki füzelerden savaş başlıklarının sökülmesini müzakere edebileceğini ileri sürmüştü. Bununla beraber üç gün içinde füze mevzilerine düzenlenebilecek bir saldırı için hazır olunmasını istemiş, füzelerin geri çekilmesi halinde Türkiye ve İtalya'da oluşacak olumsuz düşüncenin önüne geçmek için Polaris ile donatılmış denizaltıların bu bölgelerde görevlendirilmesi planlanmıştı. Bu hareketle NATO'da ortaya çıkabilecek güven bunalımının önüne geçmek arzu edilmiştir. Neticede öne çıkan formül bir abluka ve füzelerin pazarlık malzemesi olarak kullanılmasıydı. (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 126-136) Toplantıda Stevenson tarafından ortaya atılan uzlaşma fikri, ABD'nin stratejik olarak en çok önem verdiği noktalardan fedakârlık yapmasını gerektireceği için sert eleştirilerle karşılaşmıştı. (Pehlivanoglu, 2003: 95).

Milli Güvenlik Kurulu'nun 21 Ekim'de gerçekleştirilen toplantısında Başkan Kennedy, Savunma Bakan Yardımcısı Nitze'den Türkiye ve İtalya'daki ABD füzelerinin çekilmesi meselesinin incelenmesini istemiştir. Burada dikkat edilen bir diğer husus Avrupalıların nükleer silahların kıtadan tamamen çekilmesine dair hisse kapılmalarıydı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 148). 21 Ekim'deki toplantıda uygulanması planlanan abluka görüşülmüştür. Başkan Kennedy, uygulama esasları ve prosedür hakkında Amiral George Anderson'dan bilgi almıştır. (Pehlivanoglu, 2003: 98). Ablukanın resmen başlatılması için tartışmalar sürerken ABD ordusu Florida kıyısındaki Key West Üssü'nde yığınak yapmaktaydı. Üsse deniz piyade taburu ve avcı uçakları yerleştirilmiştir (Vatan, 21 Ekim 1962).

³ Toplantı tutanağında "Blokaj Yolu" ifadesi ile anlatılmış, Savunma Bakanı McNamara'nın savunduğu çözüm yöntemidir.

⁴ Başkan Kennedy'nin Milli Güvenlik Politikalarından sorumlu özel asistanı McGeorge Bundy tarafından sunulmuş, "Bundy Planı" olarak da anılan yöntemdir.

George McGhee'nin aktardığına göre Robert Kennedy 21 Ekim⁵ günü gerçekleşen görüşmede Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Anatoly Dobrynin'e Küba'daki Sovyet füzelerinin kaldırılması halinde kendilerinin de Türkiye'deki füzeleri 3-4 ay içinde kaldırmaya istekli olabileceklerini söylemiştir. Ancak Robert Kennedy bunun bir anlaşma yapıldığına dair açıklama olmaksızın yapılmasını istemiştir. Talep Kruşçev tarafından olumlu karşılanmıştır (McGhee, 1992: 277).

Türkiye'nin krizde aktif rol oynayamaya başladığı gün de 21 Ekim 1962 olmuştur. Gündeminde Küba meselesi olmayan İsmet İnönü başbakanlığındaki Türk hükümetine Kennedy'nin mektubu bu tarihte ulaştırılmıştır. Metin Toker'in aktardığına göre ABD Büyükelçilik Müsteşarı Barnes, Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i arayarak mektubu haber vermiş ve mektubu ulaştırmıştır. İnönü konuyu derhal Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e iletmeyi uygun görmüş, bu amaçla 22 Ekim sabahı Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın katıldığı bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıda müttefik ABD'nin politikasının desteklenmesi görüşünü sunan İnönü, aynı gün Bakanlar Kurulu'nu da toplayarak Kennedy'nin mektubunu bakanlara okumuştur. İlgili cevap hazırlanıp saat 20.30'da Müsteşar Barnes'e teslim edilmiştir. Bakanlar Kurulu ertesi sabah yeniden toplanmış, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay da toplantıya iştirak etmiştir. Toplantılardan çıkan ortak düşünce ittifaka sadık kalınmasıydı. (Toker, 2020: 1225-1227).

22 Ekim günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu'nda Küba'da güç kullanımına Ruslar tarafından NATO müttefiki Türkiye'ye karşı 51. maddeye dayanarak cevap verme ihtimali de görüşülmüştür. Aynı zamanda muhtemel bir ablukanın gerekçelendirilmesi tartışılmaktaydı. Başkanın kardeşi R. Kennedy, OAS (Amerika Devletleri Organizasyonu) tarafından onaylanmasının gerekli olduğu görüşündeydi. Yine bu toplantıda Başkan Kennedy, Türkiye ve İtalya'daki ABD füzeleri ile Küba'daki Sovyet füzelerinin amaç bakımından aynı olmadığı görüşünü savunmuştu. Burada Küba'ya gizlice yerleştirilen füzelerin Berlin krizi ile ilgili olduğu görüşü ileri sürülmüştü (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 155) 22 Ekim 1962 günü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) dahil NATO müttefiklerine bağlı tüm birlikler teyakkuz durumuna geçirilmişti (Pehlivanoglu, 2003: 101).

Krizin henüz başında, 22 Ekim 1962 tarihinde ABD Başkanı John F. Kennedy muhatabı Kruşçev'e Küba'daki kriz hakkında bir mektup göndermiştir. Nükleer tehdit karşısında hükümetinin tutumundan bahseden Başkan Kennedy, Küba'da yerleştirilen sistemlerin Birleşik Devletler açısından tehlikeli görüldüğüne vurgu yapmıştır. Mektuptan anlaşıldığı şekli ile Kennedy sorunun çözülmesi için SSCB hükümeti ile müzakere edilebileceğini öngörmekte ve muhatabını barışçıl bir yöntem için davet etmekteydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 162-163)

22 Ekim günü krizi tetikleyebilecek iki önemli gelişme daha yaşanmıştır. Birincisi Türkiye'deki ilk Jüpiter bataryasının sorumluluklarının TSK'ya devredilmesi, ikincisi aynı gün akşam 19.00'dan itibaren Türkiye ve İtalya'daki üslerin harekate hazır hale getirilmesiydi (Pehlivanoglu, 2003: 104) Ancak aynı gün iki ülkedeki füze üs komutanlıklarına sistemlerin başkanın kesin emri olmaksızın kullanılmaması talimatı verilmiştir (Sander, 2016: 291). Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise Jupiterlerin, Kennedy hükümetinin öngördüğü şekilde kullanışsız olup olmadığıydı. Çünkü sıvı yakıtlı olan bu füzelerin ateşlenmesi oldukça uzun sürmekte ve yalnızca ilk saldırı için etkin bir silah olarak görülmekteydi ve zırh zayıflığı nedeniyle kolayca durdurulabilirlerdi. (Bernstein, 1980: 99.)

ABD-Küba gerginliğinin ABD-SSCB krizi haline gelmesiyle Türkiye problemin etkilenen taraflarından birisi haline gelmiştir. ABD'de bazı yetkililerin ve Sovyet temsilcilerin öngördüğü şekilde Türkiye'nin durumu Küba ile kıyaslanır hale gelmiştir. Elbette Türkiye Cumhuriyeti, Küba konumunda değildi. Küba, SSCB tarafından Birleşik Devletleri tehdit eden bir merkez haline getirilirken Türk-Amerikan ittifakı bir tarih çizgisinde gelişen sürecin ürünüydü. Yine de Güney Doğu Avrupa'da ve Orta Doğu'da Sovyet varlığı karşısında ABD'nin dayandığı en önemli müttefik ve stratejik konumundan faydalandığı ülke Türkiye olmuştur.

2.1. Abluka ve Müzakere'de Türkiye'nin Durumu

Ablukanın başlamasının ardından taraflar ve Birleşmiş Milletler (BM) etkin bir müzakere sürecinin paydaşı olmuştur. ABD Başkanı Kennedy'nin ablukayı başlatmasına dair karar Türk basınında çok geniş yer bulmuştur. Vatan Gazetesi Küba'da ablukanın başlatıldığını duyururken kullandığı "Amerika Küba hakkında sonuçları

⁵ Kriz sırasında Kennedy ve Kruşçev arasında yaşanan mektuplaşmadan burada bahsedilen tarihin 21 değil 27 Ekim olabileceği öngörülmektedir. 21 Ekim'den 28 Ekim gününe kadar krizin yükselmesini de göz önüne alırsak bahsedilen Robert Kennedy-Anatoly Dobrynin görüşmesinin 27 Ekim 1962 tarihli olduğunu söylemek daha doğrudur. Çünkü bu uzlaşmanın ardından krizin tansiyonu düşmüştür.

kestirilemeyen bazı kararlar aldı" ifadesiyle kararın yaratması muhtemel kriz hakkında öngöründe bulunmuştur (Vatan, 23 Ekim 1962). Karar karşısında Sovyetlerin öncüsü olduğu Varşova Paktı Müşterek Kuvvetleri Başkomutanı Mareşal Greçenko, müşterek kuvvetlerin kara ve deniz komutanları ile ülkelerin askeri temsilcilerini toplantıya davet etmiştir. Aynı zamanda SSCB ordusunda izinler kaldırılmıştır. Vatan Gazetesi resmen doğrulatası da ABD Dışişleri Eski Bakanı ve Başkan Kennedy'nin özel temsilcisi Dean Acheson'un NATO Konseyi'nde müttefikleri ambargo hakkında bilgilendirdiğine dair bir haber yapmıştır. Yine aynı habere göre Batı Almanya, Japonya ve İspanya başta olmak üzere pek çok ülkede ordulara "hazır ol" talimatı verilmiştir (Vatan, 24 Ekim 1962). Dünyada tüm bunlar yaşanırken krizin merkezinde Castro yönetimi ABD'nin tutumu karşısında 23 Ekim 1962 günü silahlı kuvvetlerini alarm durumuna geçirmiştir (Pehlivanoğlu, 2003: 108).

Başkan Kennedy'nin 22 Ekim'de gönderdiği mektubuna ertesi gün Kruşçev'den cevap gelmişti. Kennedy'nin "karantina" olarak tanımladığı abluka kararını açıklamış bulunduğu konuşmayı da dinlemiş olan Kruşçev, ABD'yi Birleşmiş Milletler şartını ihlal ile suçlamaktaydı. Suçlamanın temel dayanağı uluslararası sularda Küba limanlarına seyahat eden gemilerin engellenmesinin hukuka aykırı olduğu görüşüydü. Ayrıca Birleşik Devletler'in bu eylemini Küba'ya olduğu kadar SSCB'ye karşı saldırganlık içerdiğini belirtmekteydi. Kennedy, Kruşçev'in suçlayıcı üslubuna aynı gün cevap vermiştir. Metne bakılırsa Kennedy de muhatabını suçlamaktaydı. Çünkü krize yol açan hadiselerin başlangıcı SSCB'nin Küba'ya gizli silah sevkiyatıydı. Ayrıca bu mesajda dikkat çeken bir diğer husus Kennedy'nin Kruşçev'i OAS'ın onayı⁶ ile 24 Ekim 1962 günü Greenwich saatiyle 14:00 yürürlüğe girecek karantinaya⁷ uymaya davet etmesiydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 170-171, 174-175).

Krizin merkezinde gerginlik yükselirken Türk hükümeti de durumu yakından takip etmekteydi. 22 Ekim gecesini Dışişlerindeki yoğun çalışması ile geçiren Bakan Feridun Cemal Erkin, Washington ile doğrudan temas kurmuştu. Başbakan İnönü ise muhtelif kurumlardan Başbakanlık'a iletilen raporları inceledikten sonra 09.30'da Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından kabul edilmişti. Üç saat süren görüşmeye önce Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ardından ise Dışişleri Bakanı Erkin katılmış, görüşme neticesinde Bakanlar Kurulu'nun toplanması kararlaştırılmıştı. Hükümetin iç görüşmeleri sürerken Feridun Cemal Erkin, Dışişleri Bakanlığı'nda ABD Büyükelçiliği Başkatipli dahil olmak üzere bir dizi diplomatik görüşme gerçekleştirmişti. Aynı gün Bakanlar Kurulu iki uzun toplantı ile gündemi anı anına takip etmişti (Cumhuriyet, 24 Ekim 1962).

ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball krizin uzlaşısı ile çözülmesi için her ne kadar eşit durumda olmasa da Türkiye'deki füzelerle Küba'daki füzelerin takasını⁸ öngören bir fikir geliştirmiştir (Pehlivanoğlu, 2003: 113). Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılması ihtimali ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 24 Ekim 1962 tarihli yazıda Ankara'daki büyükelçiliğe iletilmiş, Türk makamlarının bu fikre alıştırılması için çalışılması talimatı verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı bu yöndeki kararın siyasi ve askeri açıdan Türkiye'nin NATO'daki yeri ve Türk-Amerikan ittifakının önemi hakkında bir güvensizliğe yol açabileceğinin farkındaydı ve bunu önlemek adına Polaris denizaltısının yerleştirilmesi veya çok taraflı güç ile desteklenmesi dahil birden fazla yöntem düşünülmekteydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 180-181). ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Raymond Arthur Hare cevabında Türkiye'deki füzelerin pazarlıklar sonucu kaldırılmasının NATO'yu zayıflatacağını bildirmekteydi. Bununla birlikte isteksiz olarak da olsa Ruslarla bu hususta anlaşmaya varılırsa gizli yapılması gerektiğinin altını çizmişti (Uslu, 2016: 137-138).

Kennedy'nin 23 Ekim'de göndermiş olduğu kısa metne ertesi gün Kruşçev oldukça uzun bir cevap vermiştir. Burada açıkça ABD'ye meydan okuyan Kruşçev, Sovyet gemilerine uluslararası sularda nasıl davranmaları gerekiyorsa onu uygulama talimatı vereceklerini ve vaki olacak saldırıdan tarafı olduğu antlaşmalara aykırı hareket eden Birleşik Devletler hükümetinin sorumlu olacağını bildirirken OAS'ın aldığı kararın bu hususta herhangi bir etkisinin olmadığı da vurgulanmaktaydı. Mektubu alan Kennedy cevabında muhatabını açıkça anlayışsızlıkla suçlamaktaydı. ABD Başkanı, gerilimin Küba'ya sevk edilen Sovyet askeri unsurlarından kaynaklandığı görüşünde ısrarcıydı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 185-187, 198). Gerilim sırasında Avrupa'daki Amerikan Hava Kuvvetleri Komutan Yardımcısı General R. M. Montgomery, Wiesbaden'deki üstün Adana İncirlik'e gitmişti. General Montgomery kriz hakkındaki soruya cevap vermezken İncirlik üssünde herhangi bir alarm verilmediği bilinmekteydi (Cumhuriyet, 25 Ekim 1962).

Krizde gerginlik yükselirken SSCB ile coğrafi yakınlığından dolayı Türkiye'deki tehdit de artmaktaydı.

⁶ 23 Ekim 1962 günü toplanan OAS oy birliği ile ablukaya destek vermiştir; G. Sümer, *Soğuk Savaş Tarihi*, s. 476.

⁷ ABD yönetimi abluka yerine karantina ifadesini kullanmayı uygun bulmuştu.

⁸ Burada takastan kasıt iki bölgedeki silah sistemlerinin eş zamanlı sökülmesidir.

Jüpiterlerin de konuşlu olduğu İzmir'deki ABD'li askeri yetkililer gerginliğin tehlikesinden bahsetmekteydiler (Cumhuriyet, 24 Ekim 1962). Krizin Türkiye yönünde 24 Ekim önemli bir gün olmuştur. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra İçişleri Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Hıfzı Oğuz Bekata hükümetin krizle ilgili doğrudan bir karar almadığını söylerken Başbakan'ın Millet Meclisi'ne açıklama yapacağını da söylemişti (Vatan, 25 Ekim 1962). Üst üste toplantılar gerçekleştiren Başbakan İsmet İnönü meclisteki hitabında kriz hakkında bilgi vermiş, Türkiye'nin müttefiklere olan taahhütlerine bağlı olduğunu açıklamıştı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, c. VIII, Toplantı: 1, 135. Birleşim, Tarih: 24.10.1962). Bununla beraber Başbakan İnönü Türkiye'yi doğrudan etkileyecek bir nükleer savaş tehlikesini öngörmekteydi. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde izinler kaldırılırken hükümet ve Genelkurmay olası tehlikelere karşı tedbir almaya çalışmaktaydı (Toker, 2020: 1228). Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 24 Ekim günü gittiği Harp Okulu'nda kriz ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştu. Gürsel "Amerika bizim dostumuz ve müttefikimizdir. Amerika'nın tutumunu anlayışla karşılamak lazımdır. Biz Türk milleti olarak bağlı olduğumuz antlaşmalara mutlak surette riayet edeceğimiz gibi milletimizin ruhunda mevcut asil vefakarlık dolayısıyla da dostların müşkül zamanlarda yanında bulunması kadar tabii bir şey olamaz." sözleriyle tutumunu ortaya koymuştur. Cumhuriyet Gazetesi'ne göre Hükümet ve Cumhurbaşkanı'nın tutumu Türk kamuoyunda olumlu karşılanmıştı (Cumhuriyet, 26 Ekim 1962). Nitekim, Türkiye Milli Talebe Federasyonu adındaki bir kuruluşa bağlı teşkilatlar hükümete destek bildirisini yayınlamıştır (Cumhuriyet, 27 Ekim 1962).

Milli Güvenlik Konseyi 25 Ekim 1962'deki toplantısında Türkiye'den füzelerin çekilebilmesi konusunda bir yöntem önermiştir. Buna göre süper güçlerin yanındaki bölgelerden nükleer silahların çekilmesi şeklinde genel bir karar ile Türklerden tepki alınmaması sağlanabilirdi (Uslu, 2016: 140) 25 Ekim günü Fransa'daki ABD Büyükelçiliği'nden Birleşik Devletler'in NATO nezdindeki Büyükelçisi Thomas K. Finletter Türkiye'deki Jüpiter füzeleri hakkında bir değerlendirmesini Dışişleri'ne sunmuştur. 1961 yılında da Türkiye'ye Jüpiterlerin sökülerek yeni bir teknoloji ile değiştirilmesi teklifi sunulduğu anlaşılmaktadır. Ancak ABD'li yetkililer Jüpiter füzelerinin Türkiye'de psikolojik bir etkisinin olduğunu düşünmekteydi. Bununla birlikte Polaris denizaltılarının kendi kontrolünde olmayacağını düşünen Türk yetkililerin ikna edilmesi için çeşitli formüller önerilmekteydi. Yine de Finletter, Küba'nın NATO alanında bir bölge olmaması dolayısıyla Avrupa haricinde bir üssün kapatılmasını da önerdiği gözlerden kaçmamaktadır. Ancak Türkiye ve İtalya'daki Jüpiterlerin çekilmesinin krizin çözümüne sağlayacağı olumlu etki de yadsınamaz bir şekilde ortaya konulmaktaydı. Finletter, Jüpiter füzelerinin caydırıcı etkisini sağlayabilmek adına çok taraflı bir deniz gücü kurulmasını önermekteydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 213-215).

25 Ekim 1962'de Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve ABD Büyükelçisi Hare arasında gerçekleşen görüşmenin ardından Bakan, basına günlük konuların görüldüğünü söylemiştir (Vatan, 26 Ekim 1962). ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Raymond Arthur Hare ise Jüpiter füzeleri hakkındaki raporunu 26 Ekim günü Washington'a iletmiştir. Hare'a göre Türkiye'den füzelerin geri çekilmesi yalnızca ikili ilişkilerde değil NATO çatısı altında da probleme neden olabilirdi. ABD Büyükelçisi Hare, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile görüşüğünü ve kendisinin Jüpiterler ile ilgili geri çekme ihtimalinden rahatsız olduğunu bildirmekteydi. (Pehlivanoglu, 2003: 120)

Milli Güvenlik Kurulu'nun 26 Ekim 1962 tarihli toplantısında ABD'nin BM Temsilcisi Stevenson Rusların ABD'den Küba'nın toprak bütünlüğü ve Türkiye'deki ABD stratejik füzelerinin imha edilmesi yönünde taleplerde bulunabileceğini ileri sürerken uzun vadeli müzakerelerin hedefini söz konusu tehlikeli füzelerin yarımküreden çekilmesi olacağını öngörmüştür. CIA Direktörü McCone, Küba'daki füzelerle Türkiye'deki füzelerin bir tutulmasına dayanan bu fikre karşı çıkmaktaydı. ABD'nin kalbini hedef almış Küba'daki Sovyet füzeleri çıkarılıncaya kadar ablukanın devamından yana tavır benimsemiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 225).

Kennedy'nin 25 Ekim tarihli mektubuna bir gün sonra cevap veren Kruşçev muhabatını, olası savaşın vereceği zararlardan bahisle BM Genel Sekreter Vekili U Tha't'ın çağrısına uymaya ve savaş tehdidini ortadan kaldırmaya çağırıyordu (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 235-241).

Küba'daki krize dair diplomasi'nin bir ayağı da Robert F. Kennedy ile SSCB Büyükelçisi Dobrynin arasında yürütülmekteydi. 26 Ekim günü bir araya gelen ikili arasında Türkiye'nin durumu tartışılmıştır. Görüşme sırasında Sovyet büyükelçisinin de talebi üzerine Robert F. Kennedy, Başkan Kennedy ile temas kurmuş ve Türkiye konusunun masaya gelebileceğine dair ilk olumlu cevabını almıştı (Pehlivanoglu, 2003: 123). Kriz derinleşirken Kruşçev'in ABD Başkanı Kennedy'ye 27 Ekim 1962 tarihli mesajı Türkiye'deki füzelerin artık bir pazarlık unsuru olacağını somut bir şekilde göstermiştir. ABD anakarasına 90 mil uzaklıktaki Küba'nın Birleşik Devletler tarafından tehdit algılanmasına karşılık Türkiye'nin durumunu hatırlatan Kruşçev, SSCB'nin de ABD

gibi güvenlik talep etme hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte bir öneride bulunmayı da ihmal etmemiştir. SSCB'nin Küba'da saldırgan addedilen silahlarının çekilmesine hazır olduğunun altını çizen Kruşçev benzer sistemlerin Türkiye'den de çekileceğinin ABD tarafından kamuoyuna ilan edilmesini talep etmiştir. BM Güvenlik Konseyi tarafından görevlendirilecek kişiler taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğini denetleyecekti. Kruşçev, söz konusu denetim heyetinin tüm tarafların güven ve saygısını kazanacak kişilerden seçilmesini elzem görmekteydi. Yine bu mesajında Kruşçev, Türkiye'ye güvenlik ve egemenlik hakları hususunda söz verildiğine dair bir açıklama yapabileceklerini de belirtmişti (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 257-260).

Küba Krizi sırasında ABD yönetimi Milli Güvenlik Kurulu bünyesinde bir yürütme komitesi oluşturmuş, stratejik kararlar bu komitenin toplantılarında tartışılmıştır. Bu komitenin 27 Ekim 1962 günü gerçekleşen yedinci toplantısında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin durumu tartışılmıştır. Kriz sırasında Türkiye'nin durumunu ve tutumunu etkileyen unsurlar söz konusuydu. Başkan Kennedy krizin atlatılması için Türkiye'deki füzelerin çekilmesine dair konunun dikkatle incelenmesini istemişti. Öncelikle ABD Başkanı Kennedy, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin askeri açıdan işlevini kaybettiğine dair fikri krizden bir yıl önce tartışmaya açmıştı. Birleşik Devletleri'nin yetkili organları söz konusu silah sistemlerinin askeri değerinin azaldığını tespit etmiş olmalarına rağmen ABD'liler Türk muhataplarına bu düşüncüyü kabul ettirememişlerdi. Bu durum tartışmanın Türkiye ile ABD arasındaki yönüydü. Bir de ABD içinde yürüyen tartışma vardı ki Türkiye'deki füzelerin durumunu belirleyecek asıl nokta buydu. Küba'daki füzelere eş tutularak Türkiye'deki füzelerin değil çekilmesinin müzakere edilmesinin dahi yanlış olduğuna dair bir görüş vardı. Bu görüşe göre Türkiye'deki ABD füzeleri meselesi NATO-Varşova Paktı arasında bir meseleydi. Bu husustaki bir düşünce de füzelerin çekilmesine dair teklifin Türklerde Amerikalılara karşı bir güvensizlik yaratması ihtimaliydi. Güven bunalımını engellemek isteyen ABD yönetimi füzelerin çekilmesi ile yerine yeni bir güvenlik planının da geliştirilmesi şart olarak görmekteydi. Bir tartışma da Rusların füzelerin çekilmesine dair talebinin sadece Türkiye hakkında olup olmadığı üzerineydi. Rusların taleplerinin kapsamı her ne olursa olsun gündemdeki birinci madde Türkiye'deki ABD veya diğer bir ifadeyle NATO füzeleriydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 252-256).

Gelinen noktada kriz Amerika Birleşik Devletleri açısından oldukça tehlikeli bir dengeye gelmiştir. Sovyetleri tatmin etmek adına Türkiye'deki füzeleri çekeceğini açıklayabilir, Küba'daki gergin durumu dondurabilirdi. Ancak bu durumda Avrupa'da NATO müttefikleri açısından önemli bir prestij kaybı yaşayacak, özellikle Türkiye ile olan ilişkilerinde bir güven bunalımı doğuracaktı. Diğer taraftan olası bir saldırgan hamleye SSCB'nin yanıt vermesi halinde nükleer savaşın sebebi olacaklardı. 27 Ekim günü yoğunlaşan tartışmalar bu eksende idi.

2.2. Krizin En Uzun Günü "27 Ekim" ve Türkiye-Küba Takası Tartışmaları

27 Ekim 1962 günü sabah saatlerinde Moskova Radyosu Türkiye'deki füze üslerinin sökülmesi karşılığında Küba'daki Sovyet füzelerinin çekileceğine dair Kruşçev'in mesajını yayınlamıştır (Pehlivanoglu, 2003: 125). Henüz görüşmelerin devam ettiği bilinirken bu açıklamanın bir Sovyet propagandası olduğu düşünülebilirdi. Zira Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, 27 Ekim 1962 günü Türkiye ve Pakistan'daki ABD tesislerinin tasfiyesini bir başarı ölçütü olarak kabul etmişti (Url-1) İlgili mesajda Türkiye konusunu bu derece yüksek perdeden dile getirilmesi Başkan Kennedy'nin tepkisini çekmiştir. Kardeşi Robert Kennedy'nin aktardığına göre başkan önceden kaldırılması yönünde talimat verdiği Jüpiterlerin bir pazarlık kozu olarak karşısına getirilmesinden oldukça rahatsız olmuştur (Uslu, 2016: 147).

ABD'nin BM Büyükelçisi Stevenson'un 27 Ekim günü Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Küba müzakerelerinde Türkiye konusunun pazarlığa dahil edilmesine dair bir sakınca daha gündeme getirilmişti. Türkiye'deki üs ve silah sistemleri yalnızca bu ülkenin değil NATO'nun savunma yapısı için önemliydi ve buradaki tesislerin kaldırılmasına dair karar için NATO ortakları ile uzun müzakereler gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'deki üsler hakkında atılacak bir adım Avrupa'daki güç dengesini değiştirebilirdi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 262-263). Aynı gün Başkan Kennedy yakınındakilere Sovyetlerin Türkiye'deki üsleri konu etmesinin bir çıkmaz yarattığından bahsetmiştir. Küba'ya askeri müdahale durumunda destek bulmakta zorluk çekeceklerini öngören Başkan Kennedy, Türkiye konusunda neden pazarlık yapmadıklarının sorgulanacağını düşünmekteydi. Ancak söz konusu füzelerin geri çekilmesine dair önerinin Türklerden gelmesinin daha sağlıklı olacağını söyleyen Kennedy, Türklerin tehlikelerden haberdar edilmesi gerektiğini de eklemiştir (Uslu, 2016: 148-149).

Tüm bunlar olurken 27 Ekim 1962 günü bir U-2'nin Küba'da düşürülmesi ve pilotunun öldürülmesi krizin yeni tetikleyicisi olmuştu. Rudy Anderson isimli bir pilotun kontrol ettiği U-2 uçağı 72.000 feet yükseklikte uçuş

gerçekleştirirken vurulmuştur. Faaliyetin gerçekleştiği bölgedeki füze bataryasının komutanı Yarbay Ivan Gerchenko tarafından verilen emirle U-2'nin düşürülmesinin Kruşçev'in ABD ile çözüm üzerine müzakere yaptığı sırada yaşanması Sovyet askeri yetkilileri arasında dahi tartışmalara sebep olmuştur. (Pocock, 2005: 1774-1777). Robert Kennedy bu hadise üzerine derhal Büyükelçi Dobrynin ile görüşür. Başsavcı Kennedy'e göre U-2 uçuşları yapılmamış olsaydı ABD çok yakınındaki tehditten bihaber olacaktı. Kruşçev ve Küba yönetiminin açıklamaları ile yetinilseydi balistik füzelerin ABD'ye bu kadar yakın bir noktada konuşlandırıldığı öğrenilemeyecekti. Görüşmede Kruşçev'in Türkiye önerisi gündeme gelmiş, Robert Kennedy bu husustaki kararın NATO'ya ait olduğunu açıklamıştır. Bu sebeple söz konusu kararın alınması zor hatta imkansız görülmekteydi (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 270-271).

Milli Güvenlik Kurulu'nun yürütme komitesinin sekizinci toplantısı Türkiye hakkında önemli bir kanaate varıldığını göstermekteydi. Küba'daki Sovyet silahlarının çekilmesi halinde Türkiye'deki Jüpiterlerin kaldırılması görüşü artık benimsenmiştir. Geriye kalan tek mesele konunun NATO müttefiklerine, en önemlisi Türkiye'ye nasıl yansıtılacağıydı. Başkan NATO ile ilgili sorunların Ruslarla görüşülmesi için Küba'daki Sovyet silah sistemleri hakkında somut bir adım atılmasını ön şart olarak görüyordu. ABD yönetimi artık Küba'da sınırlı bir hava hareketi ihtimalini masadan kaldırmış, bu durumda ya ada işgal edilecek, yada uzlaşma sağlanacaktı. İşgalin olası sonuçlarından birisi de SSCB'nin Türkiye'ye saldırmasıydı. Türkiye'nin füzelerin çekilmesi hakkındaki karara ikna edilmesi ABD yönetimi açısından oldukça zor görünüyordu. Yine de füzelerin buradan çıkarılmayarak işin savaşa gitmesi halinde Türkiye'nin savunulması için Karadeniz'deki SSCB filosuna saldırılması bir ihtimal olarak masadaydı. Savunma Bakanı McNamara Türkiye'ye yönelik bir saldırı ihtimalinin azaltılmasına dair çözüm üzerinde duruyordu. Neticede Türkiye'deki füzelerden vazgeçilebileceği ve yerlerine Polaris denizaltılarının ikame edilmesinin mantıklı olacağı fikri ağır basmıştır (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 264-268).

Kennedy'nin 27 Ekim'de Kruşçev'e gönderdiği mektupta doğrudan Türkiye adını kullanmasa da "ABD gerilimin azaltılması ve silahlanma yarışının durdurulmasıyla yakından ilgilenmektedir; mektubunuz NATO ve Varşova Paktı'nı etkileyen bir yumuşamayı görüşmeye hazır olduğunuzu gösteriyorsa, müttefiklerimizle her türlü yararlı öneriyi değerlendirmeye hazırız." ifadesi ile Avrupa'daki NATO unsurlarına dair bir pazarlığın kapısını aralamıştı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 269).

Milli Güvenlik Kurulu İcra Komitesi Berlin-NATO Alt Komitesi'nin dördüncü toplantısında konu tartışılmış, Türkiye'deki füzelerin Ruslarla tartışılması hususuna olumlu yaklaşım gösterilmemiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 260-262). Hemen hemen aynı sırada SSCB Politbürosu da kriz içinde Türkiye'nin rolünü görüşmüştü. Politbüro'ya göre Türkiye ve Pakistan'daki ABD üslerinin kapatılmasını sağlamak bir başarı ölçütü olarak benimsenmiştir (Qasımlı, 2013: 45).

27 Ekim günü en uzun mesai Türkiye'deki 15 Jüpiter füzesi hakkında alınacak karara dair formül bulmak üzerine olmuştur. General Taylor aynı gün askeri yetkililerle gerçekleştirdiği toplantıda Başkan Kennedy'nin Türkiye'den füzeleri Küba sorununun çözülmesi karşılığında çekme fikrine yakın olduğunu ileri sürmüş, kendisinin de bu düşüncüyü desteklediğini beyan etmiştir. (Url-3). Başkan Kennedy yürütme kurulun toplantıları neticesinde iki aşamalı bir planın uygulanmasını öngörmüştür. Sovyetlerin Küba'daki tehlikeli unsurlarını çekmesine karşılık Türkiye'deki füzeler gizli bir uzlaşma ile çekilmesi ABD yönetiminin imajı açısından oldukça önemliydi.

Milli Güvenlik Kurulu bünyesindeki yürütme komitesinin dokuzuncu toplantısı ABD'nin Türkiye/Küba arasında füze takasındaki kararının kabul yönünde olduğunu göstermekteydi. Ancak Başkan bu karar için süreci bir gün daha uzatmış, NATO müttefikleri ile brifing toplantısı yapacak Finletter'in de Türkiye'den Jüpiterlerin çekilmesi kararını gündeme getirmemesi muhataplarının görüşlerini alması talimatı verilmiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 272-273).

27 Ekim günü Kruşçev, Moskova Radyosu'ndan yayınladığı mesajında ABD'nin de Küba'yı istila etmeyeceğine dair teminat vermesi şartıyla Türkiye'ye saldırmayacağına yönelik Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde teminat vermektan bahsetmiştir (Vatan, 28 Ekim 1962). Kruşçev'in bu mesajı Türkiye'de doğrudan etki uyandırmıştır. Kruşçev'in Küba'ya karşılık Türkiye'deki üslerin kaldırılması teklifi Türk basınında manşetten işlenmiştir. Dikkat çeken bir husus Kruşçev'in Türkiye hakkındaki talebine Kennedy'nin ret cevabı vermesinin de bu manşetlerde yer bulmasıydı (Ulus, 28 Ekim 1962). Türk kamuoyu hükümetin ABD'ye desteği gibi Kennedy yönetiminin de Türkiye'den taviz vermeyeceğine inandırılmaktaydı.

SSCB Savunma Bakanı Mareşal Rodion Y. Malinovsky, Küba'daki Sovyet kuvvetlerinin komutanı General Issa A. Pliyev'e füze ve uçaklarda nükleer silah kullanma yetkisinin iptal edildiğine dair bir mesaj göndermiştir. Bu mesaj

uzlaşma konusunda önemli bir işaret vermektedir. (Pehlivanoğlu, 2003: 132)

2.3. Krizin Çözüm Aşamasında Türkiye'deki ABD Füzelere Meselesi

27 Ekim 1962 gününün geç saatlerinde Castro ve SSCB Büyükelçisi Alekseyev kriz hakkında görüşme gerçekleştirmiştir. Ertesi sabah 9'da Kruşçev'in krizi bitiren mesajı Moskova radyosunda yayınlanmıştır. SSCB silah sistemlerinin Sovyet topraklarına geri getirilmesi için talimat verilmiş, hemen ardından Kennedy, Kruşçev'in mesajını yükümlülüklerin yerine getirileceğine dair bir teminat olarak benimsediğini muhatabına iletmiştir. Yine de SSCB hükümeti alarm ve savaş hazırlık düzeyinde değişiklik yapmamıştı (Pehlivanoğlu, 2003: 135).

Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmesine dair karar SSCB'nin BM nezdindeki Büyükelçisi Kuznetsov tarafından BM Genel Sekreteri U Thant'a 28 Ekim günü bildirilmiş, aynı gün saat 17 sıralarında Küba'daki Sovyet Birlikleri Komutanlığı tarafından 24 bölgede söküm işlemine başlanmıştır. (Pehlivanoğlu, 2003: 144, 146) Kruşçev 28 Ekim 1962 akşamı politbüro toplantısında muhataplarına krizi tırmandırmama noktasındaki görüşünü sunmuştur. Açık bir şekilde krizden "başı dik" ayrılmanın hesabını yapmaktaydı. Bununla birlikte Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, Dobrynin'den Kennedy'e bir mesaj iletmesini istemiştir. Mesajda Kruşçev'in Moskova radyosundan vereceği cevabın olumlu olacağı bildirilmekteydi. Kruşçev'in kararının füzelerin kaldırılması yönünde olması bir rahatlama getirirken Başkan Kennedy eski teknoloji olarak gördüğü Jüpiterleri feda etmeye hazır olduğunu yakınındakilere tekrar deklare ediyordu. (Sümer, 2021: 482)

Kruşçev'in 28 Ekim 1962 günü Başkan Kennedy'ye gönderdiği mektup SSCB-ABD pazarlığında Türkiye'nin önemli bir yeri olduğunu göstermekteydi. SSCB lideri Kruşçev, Robert Kennedy ve Dobrynin arasındaki görüşmeye atıf yaparak Türkiye'deki ABD füze üslerinin kaldırılması hususundaki zorluğu anlayışla karşıladıklarını bildirmekteydi. Robert Kennedy, NATO Konseyi kararı ile konuşlandırılmış bu silah sistemlerinin kaldırılması için sürecin 4-5 ay kadar sürebileceğini öngörmekteydi. Bu noktada Kruşçev, ABD'nin konuyu kamuoyu önünde açık tartışmama hassasiyetini de anlayışla karşılamış, müzakerelere Türkiye'deki füze meselesinin çözülmesine dair taahhüt aldığı varsayımı ile devam edeceğini ayrıca vurgulamıştır. Çözüm yöntemi ise Robert Kennedy ve Dobrynin arasındaki görüşmelere bırakılmıştı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 VI, 1996: 189). Türkiye'deki ABD füzeleri ile ilgili Robert Kennedy ve Dobrynin görüşmesinde prensip anlaşmasına varıldığı görülmektedir. Buna karşılık ABD ne kamuoyuna ne de müttefiklerine bu hususta bir adım attığına dair bilgi vermemiştir. Sürecin devamında ABD yönetimi Türkiye'deki füzelerin teknolojik olarak çağın gerekliliklerine cevap vermediği gerekçesini kullanarak geri çekilebileceği fikrini kabul ettirmeye çalışmıştır.

29 Ekim 1962 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin Washington Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu, ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa İşleri Bürosu'ndan William R. Tyler, Avrupa İşleri Bürosu Atlantik Siyasi ve Askeri İşler Ofisi'nden Irwin M. Tobin, Avrupa İşleri Bürosu Yunanistan, Türkiye ve İran İşleri Ofisi'nden William A. Helseth katılımıyla Türkiye'deki füzeler hakkında bir toplantı yapılmıştır. Toplantı memorandumundan ABD'li yetkililerin Türkiye'deki füzeler konusunu Türk muhataplarına iletmedikleri anlaşılmaktaydı. Çünkü Büyükelçi Menemencioğlu Türkiye'deki füze üsleri konusunda Sovyetler Birliği ile herhangi bir "anlaşma" yapmayı reddetmesinden dolayı Başkan Kennedy'ye hükümetinin teşekkürlerini iletmiştir. Yine bu hususta Türkiye'nin NATO'daki daimi temsilcisine Kuzey Atlantik Konseyi'nin acilen özel bir oturum düzenlemesini talep etmesi talimatının verildiğini bildiren Menemencioğlu, Türkiye'deki füzelerin yalnızca Türkiye'nin değil tüm NATO'nun savunması için kurulduğunun altını çizmiştir. Buna karşılık Tyler, Büyükelçi'nin görüşlerine katıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Tyler, Sovyetlerle yapılan antlaşmada Türkiye'ye dair bir husus olmadığı konusunda garanti vermek istemiştir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 296-297).

Dobrynin 29 Ekim'de Robert Kennedy'ye anlaşma şartlarına haiz bir mektup göndermiştir. Mektupta Türkiye konusunun da işlenmesi Robert Kennedy'yi rahatsız etmişti. İkilinin ertesi gün yüz yüze görüşmesinde R. Kennedy muhatabına Türkiye meselesinin yazılı bir metinde geçmemesi gerektiğini açıkça anlatmış, Türkiye'deki füzelerin çekilmesi hususunda yazılı bir antlaşma yapılamayacağını söylemiştir. (Pehlivanoğlu, 2003: 148-149).

Birleşik Devletler'in BM Daimi Temsilcisi Stevenson, 30 Ekim'de SSCB'nin BM nezdindeki Büyükelçisi Kuznetsov ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Kuznetsov Küba'daki füzelerin sökülüp kaldırılacağını teyit ederek muhatabına güvence vermiştir. Söküm işleminin iki ya da üç hafta sürmesi öngörülmekteydi. Bu görüşmenin ana konusu silahsızlanma tartışmalarının yapıp yapılamayacağı üzerineydi. Ayrıca Küba kararına karşılık SSCB'ye birtakım garantiler verildiği de anlaşılmaktaydı. Stevenson'un bu husustaki "ABD'yi tehdit eden Küba'daki üslerini kaldırdıkları gibi Sovyetler Birliği'ni tehdit eden üslerimizin de kaldırılmasına birkaç kez değindi." ifadesinin doğrudan Türkiye'yi ilgilendirdiği görülmektedir (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 306-307).

Kruşçev tarafından 30 Ekim'de Kennedy'ye gönderilen mesajda karşılıklı tavizlerle krizin önlendiğinden bahsetmekteydi. Yine bu mesajda silahlılaşma için müzakere vurgusu da dikkat çekmişti. Mesajda sökülen silahların SSCB'ye dönüşü için karantinanın kaldırılmasından, Almanya krizine ve Çin meselesine, ikili ilişkilerdeki pek çok soruna yer veren Kruşçev tarafların saldırganlıktan uzaklaşmalarına üstü kapalı vurgular yapmaktaydı. Bu noktada SSCB'ye Küba kararını verdiren ABD tavizlerinin neler olduğu net değildi. Mektupta Guantanamo meselesinin bir tavsiye olarak geçmesi tavizlerin arasında bunun yer almadığını gösterirken Türkiye'deki üs ve füzelerden bahsedilmemesi bir belirsizlik yaratmaktaydı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 309-317). Bu durum R. Kennedy-Dobrynin görüşmesinde varılan prensip antlaşmasına uygun olarak Kruşçev'in Kennedy'yi zor durumda bırakacak şekilde Türkiye meselesini kamuoyuna açmaması olarak yorumlanabilirdi.

31 Ekim'deki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Castro'nun Küba'da denetim prosedürüne onay vermemesi tartışılmış ve karantinanın devam ettirilmesi yönünde fikir birliğine varılmıştı (Foreign Relations of the United States (FRUS) 1961-1963 XI, 1996: 320-322). Küba'daki duruma paralel olarak Sovyetlerin Türkiye tezleri de tartışılmaktaydı. Türkiye'de resmi ziyarette bulunan Muhammet Rıza Pehlevi'yi uğurlaması sırasında basına demeç veren Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Türkiye'deki üsleri hem bir tehlike hem de bir garanti olarak nitelmiştir. Tehlike olmasının sebebi herhangi bir sıcak çatışma durumunda Türk topraklarının hedef olmasıydı. Erkin'in anlattığına göre Türkiye'deki üsler SSCB'nin askeri varlığına karşılık NATO kararı ile kurulmuştu. Sovyetlerin Türkiye'deki NATO üslerinin kaldırılmasına dair talebine karşılık Feridun Cemal Erkin, Varşova Paktı'nın Türk topraklarını tehdit eden üslerinin kaldırılmasıyla mümkün olabileceği cevabını vermiştir (Hürriyet, 1 Kasım 1962). Mütakabiliyet esasını hatırlatan bu önerinin iki taraf için de hayata geçmesinin mümkün olmadığı görülmekteydi.

Uzlaşmanın ardından Birleşik Devletler, Küba'daki durumu yakından takip etmiş 1962 Kasım'ının başında ABD Savunma Bakanlığı'nca Küba'daki füze sistemlerinin sökülmeyle başladığı açıklanmıştı (Hürriyet, 3 Kasım 1962).

Kriz 21 Kasım 1962 tarihinde ABD'nin ablukayı kaldırması, Varşova Paktı üyelerinin askeri tedbirleri kaldırmaları üzerine sona ermiştir (Pehlivanoğlu, 2003: 164). Her ne kadar kriz Kasım 1962'de son bulmuş gibi görünse de ABD-Sovyet pazarlığının önemli unsurlarından Türkiye'deki füzelerin durumu henüz netleşmemiştir. ABD'li yetkililer Türkiye'ye güvenlik konusunda yeterince güvence verinceye kadar bu durum sürüncemede kalmıştır. Nihayetinde Türk hükümeti Jüpiterlerin yerine Polaris denizaltılarının görevlendirilmesi ve F-104 uçaklarının verilmesi taahhüdü ile ikna edilmiştir. Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı Orgeneral Wood, ABD Kongre'sine hitabında Türk hükümetini ikna ederken eskimiş Jüpiter sistemlerinin bakım masrafı yerine Türk tarafına hiçbir masrafı olmayacak Polarislerin ikamesinin daha mantıklı olacağını açıkladıklarını anlatmıştı (Sander, 2016: 297-298).

Sonuç

Küba'daki kriz Türk-Amerikan askeri ittifakı ve güvenlik ilişkileri açısından çok yönlü değerlendirilebilecek örnek bir olaydı. Literatürdeki çalışmalarda yer alan Küba Krizi hakkındaki genel değerlendirmeler ABD'nin ulusal güvenliğini kırmızı çizgi olarak benimseyerek NATO ve Türkiye'yi birer pazarlık kozu gibi kullandığı yönündeydi. Hatta bazı çalışmalar kriz neticesinde Türkiye'den füzelerin çekilme kararını neredeyse "ihanet" kavramı ile yorumlayacak kadar ileri gitmişti. Ancak sürecin tamamı okunduğunda birbirini tamamlayan olgular söz konusuydu. Ne ABD yönetimi Türkiye'yi feda etmişti, ne de savaşa girmek pahasına Türkiye'ye bir değer atfetmişti.

Kriz tüm süreci ve arka planı ile incelendiğinde şu çıkarımlara ulaşılmıştır:

- Eisenhower döneminden Kennedy dönemine geçişte ABD güvenlik politikasında değişikliğe gitmiştir.
- John F. Kennedy görevinin henüz başında yaptırdığı inceleme neticesinde Türkiye'deki 15 Jüpiter füzelerinin verimli olmadığını tespit etmişti. Bunların yerine Polaris füzelerinin ikamesi tavsiye edilecekti.
- Füzeler kurulduğu ülkeyi doğrudan hedef haline getirmekteydi. Buna karşılık kontrolünün ABD'li komutana ait olması nedeniyle Türk Ordusu'nun istediği anda kullanımına açık değildi. Bu durum hem Türkiye'yi bir hedef haline getirmekte hem de topraklarındaki füze sistemi ile mukabele etmesini engellemekteydi.
- SSCB yönetimi Türkiye ve Küba'yı denk göstermeye çalışmaktaydı. Savunmasını önemli ölçüde SSCB'ye teslim eden Küba sistematik olarak Sovyet yörüngesinde bir devletti. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti, Birleşik Devletler ile bir ittifak hukuku içerisinde iletişimini sürdürmekteydi.

- Sovyet yönetimi uzlaşmaya vardığında kendisine ait silah sistemlerini adadan çekerken Küba yönetiminin onayına ihtiyaç duymamıştı. Ancak Türkiye’de antlaşmalarla statüsü belirlenmiş silah sistemleri yine Türk hükümetinin onayı ile geri çekilebilmişti.

Kriz boyunca yaşananlar, görüşmeler, pazarlıklar göstermektedir ki asıl taraflar kendi kamuoyları ve müttefiklerinden tepki görmekten çekinmekteydiler. Aynı zamanda çıkabilecek olası bir savaşta destek almak zorunda olduklarının da farkındaydılar. Bununla birlikte nükleer başlıkların kullanılmasının yaratacağı felaketin de bilincindeydiler. Bu hadise soğuk savaş boyunca nükleer çatışmanın en yakın hissedildiği olay olarak anılsa da ABD ve SSCB’nin doğrudan bir çatışmadan ne kadar çekindiği de ortadaydı.

John F. Kennedy yaptırdığı incelemeler neticesinde yararlı olmadığına karar verdiği Jüpiter füze sistemini Türkiye’den çekme konusunda ilk girişimlerinden istediği neticeyi alamamıştı. Kriz sırasında da bu silah sistemlerini pazarlık malzemesi yapmaktan çekinmemişti. Ancak Başkan Kennedy, müzakerelerde Jüpiter kartını kullandıklarının Türk hükümeti tarafından duyulmasını istememiştir. Bu çalışmanın amacı ABD yönetiminin güvenlik politikaları bağlamında Türkiye’yi konumlandığı yerin anlatılmasıdır. John F. Kennedy, Küba’daki krizi Jüpiterler konusunda daha önce aldıkları kararı uygulayabilmek için fırsat olarak görmüştü. Yine de bunu yaparken Türkiye’de yaratacağı politik, askeri ve psikolojik etkilerini önemsedikleri görülmekteydi. Neticede Türkiye, ABD’nin Avrupa güvenlik stratejisinde önemli bir noktada olmaya devam etmiştir.

Kaynaklar

- A. Öner Pehlivanoğlu, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2003.
- Barton J. Bernstein, "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey", *Political Science Quarterly*, Spring, 1980, Vol. 95, No. 1 (Spring, 1980), s. 97-125.
- Chris Pocock, *50 Years of the U-2 The Complete Illustrated History of the "Dragon Lady"*, A Schiffer Military History Book, China 2005.
- "Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union Presidium Protocol 62", October 27, 1962, Wilson Center Digital Archive, RGANI, F. 3, Op. 16, D. 947, L. 43-44. Translated and edited by Mark Kramer, with assistance from Timothy Naftali. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115085> (Erişim Tarihi: 21.08.2023).
- CIA Documents on the Cuban Missile Crisis 1962, Mary S. Auliffe (ed.), CIA History Staff, Washington 1992.
- Cumhuriyet, (1962, 24 Ekim), "Bakanlar kurulu aralıksız bir şekilde toplantı halinde idi".
- Cumhuriyet, (1962, 26 Ekim), "Gençlik ve partiler Küba olayı karşısında Hükümetin tutumunu destekliyorlar".
- Cumhuriyet, (1962, 27 Ekim), "Çankaya'da dün de Küba olayı ile ilgili toplantı yapıldı".
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961-1963, Volume XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath*, United States Government Printing Office, Washington 1996.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961-1963, Volume VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges*, United States Government Printing Office, Washington 1996.
- Gültekin Sümer, *Soğuk Savaş Tarihi*, Doruk Yayınları, (y.y) 2021.
- <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuba-cuban-missile-crisis/2022-10-27/cuban-missile-crisis-60-most-dangerous-day>, (Erişim Tarihi: 21.08.2023).
- <https://nsarchive.gwu.edu/document/29153-oct-14-first-u-2-photographs-soviet-missiles-cuba-1962> (Erişim Tarihi: 22.08.2023).
- Hürriyet (1962, 1 Kasım), "Türkiye, Rusya'dan Garanti İstiyor".
- Hürriyet (1962, 3 Kasım), "Küba'daki Rus Füze tesisleri hızla sökülüyor".
- "Kennedy and Cuba: Operation Mongoose", John Prados and Arturo Jimenez-Bacardi (ed.), <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/cuba/2019-10-03/kennedy-cuba-operation-mongoose> (Erişim tarihi: 24.07.2023).
- McGhee, George, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, çev. Belkis Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 2. Cilt 1960-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2020.
- Michael Kerrigan, *Hiç Gerçekleşmemiş Soğuk Savaş Planları*, çev. Mehtap Gün Ayrıl, Vadi Yayınları, İstanbul 2022.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*
- Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.
- Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016.
- Onur Öymen, *Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.
- Sönmezoğlu, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul 2016.
- The New York Times. (1961, 4 January), "Bossi to Represent U.S.".
- The New York Times. (1961, 4 January), "Regime is Scored".
- Ulus (1962, 28 Ekim), "Kruşçev'in Kübadan çekilme şartı Türkiyedeki füzelerin kaldırılması".

Ulus, (1962, 5 Ekim), "Küba'ya mal götüren gemilere Amerikan limanları kapatılacak".

United Nations General Assembly Fifteenth Session Official Records

Vatan (1962, 26 Ekim), "Hükümet Gürsel ve Ulay'ın katıldığı bir toplantı yaptı".

Vatan (1962, 28 Ekim), "Türkiye ve B.Milletler Önünde teminat vermeğe hazırız".

Vatan, (1962, 12 Ekim), "Küba'ya bir çıkarma denemesi daha yapıldı".

Vatan, (1962, 23 Ekim), "Küba, silahlı abluka altında".

Vatan, (1962, 24 Ekim), "Ordular hazırol'da".

Vatan, (1962, 25 Ekim), "Hükümet olayları izliyor".

Vatan, (1962, 3 Ekim), "Amerika Küba'ya karşı askeri harekat için Latin Amerikanın rızasını almaya çalışıyor".

Vatan, (1962, 5 Ekim), "Amerika ambargo şartını ağırlaştırdı".

Yazar Katkıları: Fikir-%100; Tasarım-%100; Denetleme-%100; Kaynaklar-%100; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi %100; Analiz ve/ veya Yorum-%100; Literatür Taraması- %100; Yazıyı Yazan-%100; Eleştirel İnceleme-%100

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: Concept - %100; Design- %100; Supervision- %100; Resources- %100; Data Collection and/or Processing- %100; Analysis and/or Interpretation- %100; Literature Search- %100; Writing Manuscript- %100; Critical Review- %100

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethics Committee Approval: -